

<http://dx.doi.org/10.16926/zh.2015.14.16>

Tadeusz SROGOSZ
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

**[rec.:] Andrzej Stroynowski, „Wieczory sejmowe”.
*Studia nad dziejami parlamentaryzmu w epoce
stanisławowskiej*, Częstochowa 2013, Wydawnictwo
im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana
Długosza w Częstochowie, ss. 271**

Najnowsza książka Andrzeja Stroynowskiego stanowi zwieńczenie jego dotychczasowych (a może raczej pewnego etapu) badań nad dziejami parlamentaryzmu podczas panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Autor zebrał w niej swoje wcześniejsze ustalenia i tezy, do tej pory rozproszone w różnych wydawnictwach, z reguły o ograniczonym odbiorze środowiska naukowego lub szerszej publiczności. Całość prezentuje jednak nowe, poszerzone i uzupełnione spojrzenie na omawiane w książce zagadnienia. W książce analizowane są istotne problemy naukowe, rozwiązane w oparciu o solidną podstawę źródłową i piśmienniczą. W efekcie, dzięki dużemu wysiłkowi heurystycznemu, powstało dzieło opisujące różnorodne aspekty życia parlamentarnego schyłku I Rzeczypospolitej. W książce uwzględniono zarówno zagadnienia z zakresu prawa konstytucyjnego (używając dzisiejszego określenia), metod walki parlamentarnej, oratorstwa, liderów obrad, jak również tak zwane sprawy partykularne, dotyczące między innymi Wołynia i odrębności litewskiej. Jednocześnie, co godne podkreślenia, Andrzej Stroynowski wytyczył kierunki dalszych badań nad parlamentaryzmem epoki stanisławowskiej.

Wysoce oryginalny jest tytuł książki, nawiązujący do pracy Stanisława Kostki Potockiego. Jej autor z pasją i zaangażowaniem zanalizował mechanizmy walki parlamentarnej i rywalizacji stronnictw politycznych w 1786 r., tropiąc niedociągnięcia lub wręcz nadużycia. Lektura tej pracy, wciąż niestety pozostającej w rękopisie, była inspiracją dla Andrzeja Stroynowskiego.

Dla przedstawienia tak rozległej problematyki wykorzystane zostały różnorodne archiwalia, starodruki i wydawnictwa źródłowe. Jednak pierwszoplanową rolę w rekonstrukcji dziejów parlamentaryzmu schyłku I Rzeczypospolitej (i nie tylko w tym okresie) odgrywają diariusze sejmowe i zbiory mów, których Andrzej Stroynowski jest wybitnym znawcą. W ślad za zróżnicowaną tematyką Autor wykorzystał szeroki wachlarz literatury przedmiotu, dotyczącej różnych aspektów dziejów państwa polsko-litewskiego w XVIII w.

Książka o dziejach parlamentaryzmu w epoce stanisławowskiej składa się ze wstępu i trzech nienumerowanych części złożonych z rozdziałów (również nienumerowanych). We wstępie Autor wyjaśnia czytelnikom założenia zbioru, kryteria podziału studiów, a także charakteryzuje podstawowe pojęcia (zwłaszcza powody sformułowania tytułu) oraz zakres rzeczowy. Podział na poszczególne części i rozdziały jest uzasadniony, wynikający z przesłanek merytorycznych i terytorialnych (centrum – prowincja). W książce ograniczono stronę techniczną, co wiąże się – jak miemam – z oszczędnościami procesu wydawniczego. Zwłaszcza brakuje indeksu nazwisk, co przy wielości aktorów wydarzeń (szczególnie parlamentarzystów) byłoby ze wszech miar wskazane.

W części pierwszej *W kręgu idei i metod walki parlamentarnej* zamieszczono pięć rozdziałów (*Źródła świadomości parlamentarnej przed Sejmem Czteroletnim; Konstytucja, prawo, praworządność w epoce stanisławowskiej; Stanisław August – król elekcyjny czy z łaski Bożej?; Metody walki parlamentarnej w czasach stanisławowskich; Oratorstwo polityczne sejmów stanisławowskich*). Jest to najmniej spójna pod względem merytorycznym część książki, niemniej porządkująca dalszą narrację i wytyczająca kierunki badawcze. W tytułach większości rozdziałów można było pominąć określenia epoki, ponieważ wynika to z tematu głównego (ta uwaga dotyczy też pozostałych części).

W rozdziale pierwszym zaledwie zarysowany został problem stopnia oryginalności polskiej myśli politycznej, zwłaszcza wobec uwzględnienia tylko części źródeł (publicystyka) i literatury przedmiotu. W tym miejscu rodzi się pytanie o możliwość zbadania skali obcych wpływów lub poszukiwania własnych rozwiązań. Wydaje się, że nawet gruntowne kwerendy i analizy pozostawiłyby liczne znaki zapytania. Sam miałem takie rozterki przy badaniu problemów sanitarno-zdrowotnych w epoce stanisławowskiej. Mimo wątpliwości natury źródłowej i piśmienniczej wnioski Andrzeja Stroynowskiego, że świadomość parlamentarna nie była w Rzeczypospolitej oparta na głębszej wiedzy, są trafne.

Podobny charakter posiadają kolejne dwa rozdziały, wyjaśniające i porządkujące pojmowanie w epoce stanisławowskiej niektórych pojęć (konstytucja, prawo, praworządność, król elekcyjny, władca *Dei gratia*). Uwagi Autora w tym zakresie są istotne w kontekście występującego notorycznie w środowiskach oddalonych od zagadnień polityczno-prawnych braku zrozumienia ówczesnej nomenklatury. Na przykład w środowisku historycznomedycznym trudno zmienić postrzeganie tak zwanej konstytucji szpitalnej z 1775 r. jako aktu wyjątkowego,

wręcz ustawy zasadniczej dla opieki społecznej i zdrowotnej. Analiza źródłowa pozwoliła Andrzejowi Stroynowskiemu na wniosek, że Stanisław August postrzegany był tylko jako król elekcyjny, któremu jednak okazywano najwyższe uszanowanie. Próby sakralizacji jego charyzmatu pojawiły się tylko w dworskiej propagandzie, i to po próbie porwania króla, aby skierować opinię publiczną przeciwko „królobójcom”.

Zapewne metody walki parlamentarnej w epoce stanisławowskiej będą w przyszłości tematem analiz i dyskusji naukowych, aczkolwiek do tej pory temu zagadnieniu poświęcono wiele uwagi. Znaczący wkład w tym zakresie ma Andrzej Stroynowski, i to nie tylko w sensie śledzenia debat parlamentarnych i aktywności legislacyjnej, lecz również badania mechanizmów funkcjonowania parlamentaryzmu. Autor kierował się przesłanką, że nie można się ograniczać do metod uniwersalnych, lecz należy także wskazać ramy wyznaczające granice możliwości w danej sytuacji, sięgania po specyficzne formy walki politycznej. Niewątpliwie teoretyczne uwagi Andrzeja Stroynowskiego, oparte zresztą na gruntownej znajomości epoki, będą wskazówką dla badaczy parlamentaryzmu.

Interesujący kierunek badań dotyczący oratorstwa politycznego sejmów podczas panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego przedstawiony został w ostatnim rozdziale tej części. Teoretyk historii stwierdziłby, że wpisuje się on w nowoczesny nurt w filozofii i naukach humanistycznych (także w nauce historycznej) linguistic turn (zwrot językowy), preferujący problemy komunikacji językowej. Czy jednak zwykle teoretycy historii nie opisują jako nowatorskie procedury badawcze obecne już w praktyce historiograficznej? Mam nadzieję, że ten wątek badań będzie kontynuowany i rozwijany.

Andrzej Stroynowski od dłuższego czasu rozwijał swoje zainteresowania biografistyką historyczną. Swoje badania nad poszczególnymi postaciami historycznymi rozszerzył o udział w polityce Rzeczypospolitej niektórych grup. W części drugiej *Liderzy obrad* zamieścił pogłębione wyniki swoich badań w tym zakresie (*Wpływ marszałków na obrady sejmów stanisławowskich; Postawa Jacka Małachowskiego na sejmie koronacyjnym; Panegiryki sejmowe marszałka Andrzeja Mokronowskiego; Rola biskupów w obradach sejmów lat 1778–1786; Hetmani koronni na sejmach stanisławowskich; Ignacy Potocki – marszałek Rady Nieustającej 1778–1780*).

Niezwykle istotne są ustalenia Andrzeja Stroynowskiego na temat roli marszałków sejmowych, zwłaszcza wobec braku dotychczasowych badań szczegółowych. Autor zarysował pozycję marszałków w czasie zróżnicowanych sejmów stanisławowskich (sejmy skonfederowane, delegacyjne etc.). W szkicu zabrakło wzmianki o okolicznościach wyboru marszałków, towarzyszących tym wydarzeniom działaniach różnych czynników (ambasady rosyjskiej, króla, opozycji).

Kontynuacją powyższego wątku są następne rozdziały o postawie marszałka sejmiku koronacyjnego Jacka Małachowskiego oraz panegirykach marszałka sejmiku z 1776 r. Andrzeja Mokronowskiego. Andrzej Stroynowski podkreślił talen-

ty oratorskie i organizacyjne Małachowskiego i wybitną inteligencję Mokronowskiego. Analizy działalności konkretnych marszałków są istotnym przyczynkiem do zagadnienia polityki personalnej Stanisława Augusta i budowy przez niego stronnictwa regalistycznego.

W kolejnych rozdziałach Andrzej Stroynowski zanalizował udział biskupów i hetmanów w obradach sejmów zwyczajnych w latach 1778–1786. Autor zauważył okoliczność, z którą musi się borykać każdy historyk badający scenę polityczną minionych epok, uciekający się wówczas najczęściej do informacji pośrednich, ułamek rozmów w cieniu gabinetów, etc. Mianowicie chodzi o działalność zakulisową, związaną z powiązaniem politycznymi i rodzinnymi, które nieraz skutecznie zmieniały wyniki głosowań. Andrzej Stroynowski wskazał tutaj między innymi na rolę prymasów, Antoniego Ostrowskiego i Michała Poniatowskiego, którzy potrafili oddziaływać na przebieg obrad. Podobne mechanizmy można zaobserwować dla grupy hetmanów, mających licznych stronników i klientów. W tym momencie nasuwa się uwaga, że można było dla klarowności narracji chociaż wspomnieć o skali poparcia hetmanów na prowincji, bo przecież ciągle oddziaływała na szlachtę – wprawdzie malejąca – tradycja urzędu.

W ostatnim rozdziale tej części książki Andrzej Stroynowski postawił pytanie badawcze dotyczące sprawowania przez Ignacego Potockiego funkcji marszałka Rady Nieustającej w latach 1778–1780, pomijane w dotychczasowych biografiiach tej postaci historycznej. Mianowicie chodzi o niechęć, czy przynajmniej krytycyzm, wobec Rady Nieustającej z jednoczesnym kierowaniem jej działalnością. Autor doszedł do wniosku, z którym trudno się nie zgodzić, że sprawowanie funkcji marszałka było ważne dla opozycji, dając jej możliwość kontrolowania poczynań króla. Sam marszałek nie mógł skutecznie torpedować na forum Rady Nieustającej działań Stanisława Augusta i regalistów z powodu braku wymaganej większości.

W dotychczasowych badaniach Andrzej Stroynowski nie stronił od zagadnień regionalnych, mających zresztą szerszy wymiar, ukazujących funkcjonowanie prowincji w ogólnych ramach państwa polsko-litewskiego. W tych badaniach rozważane były różnorodne kwestie dotyczące statusu danego terenu i relacji centrum–pogranicze. Szczególne miejsce w badaniach Andrzeja Stroynowskiego stanowią zainteresowania dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego. Powyższa problematyka znalazła miejsce w trzeciej części, zatytułowanej *Charakter reprezentacji prowincji i województwa*, składającej się z czterech rozdziałów (*Posel – reprezentant narodu czy regionu?*; *Postawy reprezentantów Wołynia w epoce stanisławowskiej*; *Problem odrębności litewskiej na sejmach lat 1778–1786*; *Reprezentanci Litwy w czasie uchwalania Konstytucji 3 Maja*).

Znacznie poza epokę stanisławowską wychodzi pierwszy rozdział części trzeciej, mający charakter raczej eseju, traktujący o usytuowaniu posła wobec narodu i regionu, zagadnieniu nurtującym kolejne pokolenia historyków. Na tle staropolskiego parlamentaryzmu Andrzej Stroynowski zastanawia się nad

związkiem jakości obrad sejmowych a siłą powiązań posła z jego wyborcami i regionem. Jest to wprawdzie najmniej oryginalny fragment książki, mający jednak walor porządkujący, zwłaszcza dla mniej zorientowanego czytelnika.

Kolejny rozdział o postawach reprezentantów Wołynia został podzielony na trzy wydzielone części (*Postawy z początków epoki stanisławowskiej*, *Zmiany, Sejm grodzieński 1793. Postawy u schyłku epoki stanisławowskiej*). Ma to wprawdzie uzasadnienie merytoryczne, ale z punktu widzenia formalnego jest to odstępstwo od reguł przyjętych w pozostałych rozdziałach. Bez wspomnianych podziałów czytelnik z powodzeniem zorientowałby się w dynamice procesu historycznego. Mimo tej uwagi tekst jest wysoce interesujący, rysujący przemiany w postawach od optyki z perspektywy centrum kraju w 1764 r. do postaw ugodowych (szkoda, że Autor nie użył w stosunku do niektórych postaci określenia serwilizmu) wobec rosyjskiego sąsiada.

Szczególne miejsce w badaniach Andrzeja Stroynowskiego stanowią zainteresowania dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego (wiele publikacji dotyczących rodu Radziwiłłów i zagadnień społeczno-gospodarczych Litwy, biogramy osób o litewskim rodowodzie). Oczywiście w tym zakresie należy wymienić badania na temat reprezentantów Litwy w pracach parlamentarnych. W epoce stanisławowskiej nasiliły się spory między zwolennikami dualizmu a unifikacji. Stanisław August rozdział Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego nazywał absurdalnym, stawiał na równi z liberum veto, dążył do utworzenia scentralizowanego państwa. Dlatego niezwykle istotne są ustalenia Andrzeja Stroynowskiego o problemie odrębności litewskiej na sejmach zwyczajnych w latach 1778–1786 oraz postaw reprezentantów Litwy w czasie uchwalania Konstytucji 3 Maja. Dzięki lekturze pierwszego z tych rozdziałów być może przełamany zostanie stereotyp, jakoby dopiero w czasie Sejmu Czteroletniego nastąpił wybuch litewskiego partykularyzmu, skutkiem czego przyjęto projekt „Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów”. W drugim z tych rozdziałów Andrzej Stroynowski zapoczątkował weryfikację opinii o nadzwyczajnej postępowości Litwinów czy wręcz o istnieniu litewsko-inflanckiej grupy nacisku w czasie uchwalenia Konstytucji 3 Maja.

W sumie jest to książka interesująca, bogata pod względem liczby przeanalizowanych materiałów źródłowych i literatury przedmiotu. Jednocześnie Andrzej Stroynowski uporządkował wiele zagadnień lub przedstawił nowe koncepcje badawcze. Książka będzie niewątpliwie inspirować do dalszych badań nad parlamentaryzmem epoki stanisławowskiej.